

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
ФОМІНОЇ ТЕТЯНИ ГРИГОРІВНИ на дисертацію СУПРУНЧУКА
ОЛЕГА ОЛЕКСАНДРОВИЧА «Органи досудового розслідування в Україні
(1990-ті роки – 2022 рік): історико-правові засади становлення та розвитку»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»

Обґрунтування вибору теми дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження Олега Олександровича Супрунчука зумовлена об'єктивними процесами становлення та трансформації системи кримінальної юстиції України в умовах докорінних політико-правових змін, що відбулися після проголошення незалежності нашої держави. Формування органів досудового розслідування здійснювалося в ситуації одночасної дії різновекторних тенденцій: з одного боку – збереження інституційної спадщини радянської правоохоронної системи, а з іншого – поступового утвердження демократичних засад правової держави та імплементації міжнародних правових стандартів. Така суперечлива еволюція призвела до появи низки системних проблем, пов'язаних із розмежуванням повноважень, функціональною конкуренцією між правоохоронними органами, нестабільністю нормативного регулювання та тривалим пошуком оптимальної моделі органів досудового розслідування.

Особливої актуальності набуває наукове осмислення трансформації органів досудового розслідування у світлі реформи кримінального процесуального законодавства та прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який заклав принципово нові підходи до здійснення кримінального провадження на засадах змагальності сторін, процесуальної самостійності слідчого та посилення судового контролю. Однак практична реалізація положень КПК України 2012 року відбувалася в умовах неповної інституційної готовності

правоохоронних органів, дефіциту матеріально-технічних ресурсів, кадрових проблем та відсутності єдиних стандартів організації діяльності слідчих. Це спричинило численні колізії у правозастосовній практиці та актуалізувало потребу в глибокому історико-правовому аналізі передумов і наслідків цих реформ.

Вагомим чинником актуальності теми є створення упродовж 2014–2021 років нових спеціалізованих органів досудового розслідування: Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та Бюро економічної безпеки України. Їх інституціоналізація була зумовлена суспільним запитом на ефективну протидію корупції, економічній злочинності та зловживанням з боку посадових осіб. Водночас функціонування цих органів супроводжувалося проблемами нормативної визначеності підслідності, дублюванням повноважень, складнощами у взаємодії з прокуратурою та судами, що підкреслює необхідність комплексного аналізу історичних моделей організації досудового розслідування та оцінки їх інституційної ефективності.

Надзвичайно важливим виміром актуальності дослідження є вплив збройної агресії російської федерації проти України, яка з 2014 року, а особливо з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, істотно змінила умови функціонування системи кримінальної юстиції. Органи досудового розслідування опинилися перед необхідністю розслідування воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки, а також корупційних правопорушень у сфері оборони держави. Водночас такі завдання повинні виконуватися із дотриманням міжнародним правових стандартів, що вимагає адаптації процесуальних механізмів до умов воєнного стану без порушень фундаментальних гарантій прав і свобод людини.

Актуальність теми посилюється також євроінтеграційним вектором розвитку України та необхідністю гармонізації національного кримінального процесуального законодавства з правом Європейського Союзу. У цьому контексті історико-правовий аналіз становлення органів досудового розслідування дозволяє не лише

виявити наслідки радянської правової спадщини, а й оцінити ступінь реальної імплементації європейських стандартів у діяльність правоохоронних органів, визначити межі та проблеми адаптації зарубіжних моделей до українських політико-правових реалій.

Важливе значення має і те, що реформування правоохоронної системи у 2014–2022 роках відбувалося в умовах поєднання зовнішньої військової загрози та внутрішніх викликів, пов'язаних із високим рівнем корупції, низькою довірою суспільства до правоохоронних органів і необхідністю формування нових інституцій на принципах прозорості, підзвітності та професіоналізму. Саме в цей період відбулося становлення нових інституцій досудового розслідування, що потребує всебічного наукового аналізу їх правових засад, організаційних моделей та ефективності діяльності.

З огляду на зазначене, дослідження історико-правових засад становлення і розвитку органів досудового розслідування в Україні має не лише теоретичну, а й практичну цінність. Воно створює наукове підґрунтя для вдосконалення нормативно-правового регулювання, оптимізації організаційної структури органів досудового розслідування, підвищення якості процесуального керівництва та забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні.

Таким чином, актуальність дисертаційної роботи визначається сукупністю історичних, правових, інституційних та безпекових факторів, а також сучасними викликами реформування системи кримінальної юстиції в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України. Обрана тема є своєчасною, соціально значимою та має важливе значення для подальшого розвитку історико-правової науки, науки кримінального процесу й удосконалення практики діяльності органів досудового розслідування.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Дисертація Олега Олександровича Супрунчука має чітку та логічну структуру, що сприяє послідовному викладу матеріалу та забезпечує зручність його сприйняття. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з яких 148 сторінок – основний текст. У роботі міститься 1 рисунок, 1 таблиця та 4 додатки. Список використаних джерел налічує 182 найменування, що включають архівні документи, нормативно-правові акти, наукові праці, монографії та матеріали судової практики. Така структура забезпечує послідовність, системність та повноту викладу досліджуваної проблематики.

Дисертаційне дослідження містить ряд наукових положень, висновків та рекомендацій, які відзначаються високим рівнем обґрунтованості та послідовністю викладу. Дисертант продемонстрував ґрунтовні знання у сфері кримінального процесу та діяльності органів досудового розслідування, вміння застосовувати сучасні наукові методи дослідження, систематизувати та критично аналізувати законодавчі акти, а також ефективно використовувати наукові підходи до вирішення ключових питань здійснення кримінального провадження.

Обґрунтованість пропозицій і рекомендацій забезпечена комплексним підходом, що поєднує широкий аналіз доктринальних і нормативних джерел, системний методологічний підхід до здійсненого дослідження, а також використання матеріалів вітчизняної та зарубіжної наукової літератури й судової практики. Такий підхід дозволив здобувачу всебічно розкрити ключові аспекти обраної проблематики, розробити науково обґрунтовані висновки та рекомендації, які мають як теоретичне, так і практичне значення, особливо у сфері організації та функціонування органів досудового розслідування в Україні.

Достовірність отриманих результатів підтверджується також використанням комплексу взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів. У дисертації використано нормативно-правовий метод для аналізу законодавчих актів, які регулювали діяльність органів досудового розслідування протягом зазначеного періоду, а також для виявлення змін у правовому регулюванні їхніх функцій і повноважень. Формально-юридичний (догматичний) метод сприяв точному розумінню юридичних норм і принципів, що стосуються організації та функціонування органів досудового розслідування. Метод історіографічного аналізу та критики історіографічних джерел допомогли дослідити історіографію досліджуваної теми та сформувати її джерельну базу. Діалектичний метод дозволив розглядати процеси розвитку органів досудового розслідування як динамічні явища, що відбувалися під впливом соціальних, політичних та правових факторів. Методи правового та логічного аналізу забезпечили можливість систематизованого дослідження правових норм, які регулюють діяльність органів досудового розслідування, а також оцінки їхньої ефективності в контексті сучасних викликів. Логічний аналіз використовувався для формулювання аргументів, висновків та обґрунтування наукових положень, тоді як порівняльний аналіз дозволив провести зіставлення української моделі організації досудового розслідування з практиками інших держав, що сприяло виявленню переваг, недоліків та перспектив подальшого розвитку вітчизняної системи.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про те, що викладені в дисертації наукові положення та сформовані висновки належним чином обґрунтовані та достовірні.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного історико-правового дослідження становлення, розвитку та трансформації органів досудового розслідування в Україні у період 1990–2022 років у контексті еволюції системи кримінальної юстиції та загальнодержавних політико-

правових процесів. Дисертантом здійснено систематизацію основних етапів реформування органів досудового розслідування з урахуванням поєднання спадковості радянської правової моделі та поступового впровадження міжнародних правових стандартів. Доведено, що сучасна система досудового розслідування є історично зумовленим правовим інститутом, розвиток якого відбувався під впливом складної взаємодії між радянською правовою спадщиною та новими демократичними принципами організації правоохоронної діяльності.

Важливе наукове значення має здійснений дисертантом аналіз архівних матеріалів і стенограм засідань Верховної Ради України щодо підготовки та ухвалення Конституції України 1996 року в частині визначення статусу органів прокуратури та їх повноважень у сфері досудового розслідування. Це дозволило поглибити розуміння політико-правових передумов збереження та трансформації радянської моделі поєднання наглядових і слідчих функцій прокуратури та обґрунтувати гіпотезу про її вплив на формування системних проблем у діяльності органів досудового розслідування незалежної України. Здобувачем аргументовано показано, що тривале збереження елементів цієї моделі стало чинником інституційної нестабільності та конфлікту повноважень у системі кримінальної юстиції.

У роботі удосконалено концептуальні підходи до періодизації розвитку органів досудового розслідування, що дозволило виокремити ключові етапи реформування, пов'язані з прийняттям Конституції України 1996 року, Кримінального процесуального кодексу України 2012 року та створенням нових спеціалізованих інституцій – Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань і Бюро економічної безпеки України. Запропонована періодизація враховує не лише формально-юридичні зміни, а й соціально-політичні умови, у яких відбувалася трансформація правоохоронної системи, що надає дослідженню міждисциплінарного та системного характеру.

Подальшого розвитку набули положення щодо ролі процесуального керівництва прокуратури в умовах реформування кримінального процесуального законодавства, а також концептуальні підходи до оцінки взаємодії між різними суб'єктами досудового розслідування. Значущим є також розвиток методологічних засад історико-правового аналізу діяльності органів досудового розслідування в умовах суспільно-політичних криз, зокрема в період збройної агресії російської федерації проти України.

Ці та інші запропоновані новели та пропозиції вдосконалюють як наукове бачення цілісності органів досудового розслідування, так і перспективи правотворчого процесу вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності цих органів.

Практичне значення отриманих результатів підтверджується їх впровадженням у різні сфери юридичної діяльності. Зокрема, теоретичні положення та пропозиції дисертанта використано у правотворчій діяльності під час підготовки рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, що підтверджується відповідними актами впровадження Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук та листом Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.

Результати дослідження впроваджено у правозастосовну діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України та органів прокуратури, де вони використовуються для оптимізації організації слідчої роботи, підвищення якості процесуального керівництва та удосконалення взаємодії між суб'єктами кримінального провадження. Відповідні акти впровадження засвідчують прикладний характер отриманих наукових висновків і їхню практичну доцільність.

Окремі положення дисертаційної роботи застосовуються в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ під час викладання навчальних дисциплін з кримінального процесу, історії держави і права, а також у підготовці навчально-

методичних матеріалів. Крім того, результати дослідження використовуються у науково-дослідній діяльності як теоретична база для подальших розробок проблем організації та функціонування органів досудового розслідування в Україні.

Таким чином, дисертаційна робота характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної значимості, а отримані результати мають важливе значення для подальшого розвитку історико-правових досліджень у сфері кримінальної юстиції та вдосконалення сучасної моделі організації досудового розслідування в Україні.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні результати дослідження опубліковано у 8 наукових публікаціях за темою дисертації, серед яких 4 статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також у 4 тезах доповідей, опублікованих у збірниках науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту та оформлення дисертації.

Дисертаційна робота Олега Олександровича Супрунчука викладена українською літературною мовою. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та положенню про присудження ступеня доктора філософії. Вона структурована і складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів (поділених на вісім підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, найважливіші результати дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленої дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами.

Розділ I. «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження історико-правових засад становлення та розвитку органів досудового розслідування в Україні» складається із двох підрозділів, які висвітлюють такі теоретичні питання:

- 1) стан вивчення та наукова розробка теми (підрозділ 1.1. (стор. 28-43);
- 2) джерельна база, методологічні засади та історіографія дослідження (підрозділ 1.2. (стор. 44-66).

Розділ II. «Історико-правові засади становлення та розвитку органів досудового розслідування в Україні (липень 1990 рік– 2014 рік)» складається з трьох підрозділів, які присвячені наступним питанням:

- 1) органи досудового розслідування в Україні на початку становлення української правоохоронної системи (липень 1990 рік – серпень 1991 рік) (підрозділ 2.1. (стор. 71-80);
- 2) основні напрями трансформації моделі правоохоронної системи України (1991 – 1996 роки) (підрозділ 2.2. (стор. 80-86);
- 3) вплив законодавчих змін на діяльність органів досудового розслідування (1996 – 2014 роки) (підрозділ 2.3. (стор. 86-99).

Розділ III. «Органи досудового розслідування в контексті реформування правоохоронної системи України (2014 – 2022 роки)» складається з трьох підрозділів:

- 1) правові реформи в Україні: законодавчі зміни в організації діяльності органів досудового розслідування (2014 – 2021 роки) (підрозділ 3.1. (стор. 106-130);
- 2) особливості правового регулювання діяльності органів досудового розслідування від початку російської агресії в Україні (2014 – 2022 роки) (підрозділ 3.2. (стор. 130-144);
- 3) правовий статус слідчого та дізнавача в контексті правових змін (підрозділ 3.3. (стор. 144-153).

Дисертація містить висновки до кожного розділу, узагальнені висновки, список використаних джерел та додатки.

Додатки містять інформативний матеріал щодо основних етапів формування української правоохоронної системи (додаток А), щодо створення упродовж 2014–

2021 років нових органів досудового розслідування (додаток Б), акти впровадження (додаток В), список опублікованих праць за темою дисертації (додаток Г).

Дотримання академічної доброчесності.

Дисертація Олега Олександровича Супрунчука на тему «Органи досудового розслідування в Україні (1990-ті роки – 2022 рік): історико-правові засади становлення та розвитку» є завершеною працею і містить результати власних досліджень її автора. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело з вказуванням на автора такої публікації, а в спільних публікаціях вказано на долю наукового внеску самого дисертанта, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності.

Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій дає змогу дійти висновку про відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи порушення інших видів принципів та правил академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійний характер рецензованого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Олега Олександровича Супрунчука, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Досліджуючи у розділах 2 та 3 історико-правові засади становлення та розвитку органів досудового розслідування в Україні упродовж липня 1990 р. – 2022 р. дисертантом проведено аналіз періодизації становлення органів досудового розслідування. Самі етапи формування системи органів досудового розслідування в Україні розміщено у додатку А (стор. 189). Запропонована дисертантом періодизація розвитку органів досудового розслідування загалом є послідовною та логічно вибудованою та враховує історичний період дослідження, тобто від 1990 р. по 2022 р. Вона відображає ключові етапи становлення та трансформації

відповідних інституцій упродовж досліджуваного періоду. Водночас вбачається, що така періодизація могла б бути додатково деталізована та концептуально поглиблена з урахуванням ширшого кола соціально-політичних, правових та інституційних чинників, які впливали на перебіг реформ у сфері досудового розслідування. Зокрема, поза належною увагою залишено вплив окремих системних трансформацій державного управління, зміни політичних режимів, реформування судової та правоохоронної систем, а також міжнародно-правових зобов'язань України, які істотно позначалися на функціонуванні органів досудового розслідування. Крім того, у межах окремих етапів доцільним видається виокремлення внутрішніх підетапів, пов'язаних із прийняттям ключових нормативно-правових актів, інституційними змінами (створення нових органів, перерозподіл підслідності), а також трансформацією моделей кримінального процесу. У цьому контексті більш детальна диференціація етапів дозволила б не лише точніше відобразити динаміку розвитку органів досудового розслідування, але й глибше розкрити причинно-наслідкові зв'язки між реформами та їх фактичними результатами. Водночас висловлене зауваження не знижує загальної позитивної оцінки здійсненого дисертантом дослідження, а має рекомендаційний характер і спрямоване на подальше поглиблення наукової аргументації.

2. У підрозділі 3.1. під час дослідження правових реформ в Україні, що стосувались законодавчих змін в організації діяльності органів досудового розслідування упродовж 2014 – 2021 років, автором досліджується питання щодо запровадження процесуального керівництва досудовим розслідуванням а також ролі прокурора в кримінальному процесі (стор. 111-114). Водночас, до сьогодні одним із дискусійних у науці залишається питання меж процесуального керівництва прокуратури та його співвідношення з процесуальною самостійністю слідчого і дізнавача, що могло б бути розкрито більш ґрунтовно з урахуванням міжнародних правових стандартів а також доктринальних підходів, що існують у національній і

зарубіжній правовій науці, і відповідно викладено на сторінках дисертації. Саме тому хотілось би під час публічного захисту почути авторське бачення щодо оптимальної моделі співвідношення процесуального керівництва прокурора та процесуальної самостійності слідчого і дізнавача а також щодо шляхів забезпечення балансу, за якого процесуальне керівництво прокурора не трансформується у фактичне підпорядкування слідчого, дізнавача.

3. У дисертації автором пропонується створення об'єднаного органу досудового розслідування з чітко визначеними повноваженнями, що покликано позбутися дублювання функцій між різними слідчими органами, водночас із збереженням функції досудового розслідування в органах Національної поліції (стор. 6, 25, 105, 162). Автором висловлюється пропозиція, що інституційна консолідація можлива шляхом створення Державного слідчого бюро України (стор. 162). При цьому пропонуються певні нормативні зміни, зокрема автор вважає необхідним «розглянути питання щодо внесення змін до ст. 38 – 41 КПК України та інших нормативно-правових актів в частині здійснення об'єднання повноважень слідчих та оперативних працівників ДСБ України та Національній поліції» (стор. 164) а також «розглянути питання щодо прийняття Закону України «Про органи досудового розслідування» (Закон України «Про детективів»), в якому повинно бути чітко визначені повноваження слідчих (детективів) та керівників підрозділів досудового розслідування...» (стор. 164-165). Водночас, на думку опонента, створення об'єднаного органу досудового розслідування пов'язане з необхідністю здійснення комплексних і масштабних організаційно-штатних та законодавчих трансформацій. Йдеться, зокрема, про перегляд існуючої системи правоохоронних органів, перерозподіл повноважень, кадрове забезпечення, а також фінансово-ресурсну підтримку функціонування такого органу. Крім того, запропоновані автором підходи потребують більш детального обґрунтування у частині нормативного закріплення правового статусу, структури та порядку

діяльності відповідного органу, зокрема щодо узгодження нового Закону України «Про органи досудового розслідування» із діючими Законами України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки України», положеннями КПК України а також низкою відомчих нормативно-правових актів. У цьому контексті, доцільним видається додаткове концептуальне та прикладне обґрунтування запропонованої моделі, зокрема з урахуванням можливих ризиків її впровадження, а також аналізу її впливу на ефективність досудового розслідування та дотримання гарантій прав учасників кримінального провадження.

4. Окремі зауваження стосуються оформлення дисертаційного дослідження. Привертає на себе увагу певна невідповідність між кількістю сформульованих у роботі завдань та загальних висновків. Так, у дисертації визначено вісім завдань (стор. 21–22), тоді як у загальних висновках подано шість позицій (стор. 159–162) та додатково три положення, що стосуються нормативних пропозицій (стор. 162–165). Така структура викладення не дає змоги однозначно встановити співвідношення між поставленими завданнями та отриманими результатами їх вирішення, а також викликає питання щодо логіки побудови висновків: чи йдеться про їх єдину систему з наскрізною нумерацією, чи про поділ на наукові результати та пропозиції щодо вдосконалення законодавства? У зв'язку з цим доцільним видається більш чітке структурування загальних висновків із дотриманням їх узгодженості з поставленими у дослідженні завданнями.

Разом із тим, висловлені зауваження не знижують загальної наукової цінності дисертації. Вони мають здебільшого рекомендаційний характер та не впливають на актуальність теми, обґрунтованість положень і висновків, сформульованих автором.

ВИСНОВОК:

1. Дисертація Супрунчука Олега Олександровича на тему «Органи досудового розслідування в Україні (1990-ті роки – 2022 рік): історико-правові засади становлення та розвитку» є завершеною, самостійною науковою працею, у якій вирішено наукове завдання, суть якого полягає у комплексному вивченні історико-правових засад формування та розвитку органів досудового розслідування в Україні протягом 1990 – 2022 років.

2. Дисертація відповідає вимогам, визначеним Порядком присудження ступеня доктора філософії та процедурою скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти або наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (із змінами), а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертацій, а її автор – Супрунчук Олег Олександрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
ННІ № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ

Тетяна ФОМІНА